

BIBLIOGRAFIA

Antoni MAS i MIRALLES, *Toponímia de Santa Pola. Una aproximació lingüística*, Ajuntament de Santa Pola, 1998, 274 pp.

L'interès per la toponímia local fa que d'uns anys ençà apareguen estudis com el que ara presentem. És, sens dubte, un interès que naix de la necessitat de frenar el procés de substitució al qual ens veiem abocats en pobles i ciutats com ara Santa Pola, que han vist com en pocs anys el turisme no solament ha canviat el paisatge natural, sinó també ha produït la substitució del nomenclàtor toponímic per un de forà sense més interès que l'econòmic. És per això que estudis com el que ara ressenyem no solament representen un interès estrictament lingüístic, sinó alhora social. Aquest estudi d'investigació, per tant, és un punt de referència que tenen els santapolers i santapoleres per redreçar el patrimoni onomàstic que els identifica.

El llibre consta de tres parts. En la primera: l'autor la dedica a explicar que l'objectiu que pretén dur a terme és l'estudi de la toponímia del terme municipal de la via de Santa Pola (Baix Vinalopó), tant la històrica com la vigent. I en paraules de l'autor: *també la recuperació d'aquesta part de la cultura local, a més de la llengua que la sosté*. La metodologia emprada, segueix les coordenades generals en què es basen la majoria dels articles publicats pel Butlletí de la Societat d'Onomàstica, així com també el mètode usat en l'Atlas Toponímic Valencià. És per això que els topònims recollits són classificats en urbans, rurals i costaners. Abans d'entrar, però, a realitzar l'estudi, l'autor situa Santa Pola geogràficament i històric. És aquesta introducció la que ens fa comprendre millor els objectius proposats, sobretot, si tenim en compte el procés de substitució lingüística a què ens aboca l'activitat econòmica del turisme. L'estudi lingüístic destaca l'ús local de la llengua en la toponímia santapolera en els plans fonològic, morfològic, l'estructura sintàctica, els camps semàntics i, finalment, els genèrics enregistrats.

La segona part del llibre comprèn l'estudi toponímic. La toponímia urbana és ordenada alfabèticament i cada topònim estudiat pot contindre quatre característiques: a) Altres denominacions del topònim, b) Font d'aparició del topònim, Cronologia i text, c) Descripció geogràfica i situació i d) Etimologia del topònim i altres aspectes. Cada entrada pot incloure, també, els diferents genèrics que el topònim ha produït. L'estudi de la toponímia rural i costanera completa la visió detallada i ben acabada de la toponímia de Santa Pola.

En la tercera part i final, l'autor arriba a tota una sèrie de conclusions de les quals cal destacar que l'estudi ara ressenyat és una primera visió sobre el tema tot i els 1410 topònims registrats. L'autor aprofita la toponímia urbana per fer un recorregut històric dels canvis esdevinguts. De la toponímia rural exposa l'inconvenient de no tindre Santa Pola el terme municipal demarcat fins al 1944 i com de la toponímia descriptiva dels ss. XVIII i XIX

es passa a la possessiva en el s. XX. La toponímia descriptiva es conserva, en termes generals, actualment. I com en la toponímia possessiva apareixen personatges destacats de la vida política, econòmica o social i d'altres antropònims de propietaris rurals. Finalment, l'autor desestima la toponímia comercial de nova planta apareguda durant la dècada dels 60 i 80 d'aquest segle, aliena, per tant, al patrimoni cultural i històric de Santa Pola i amb un interès estrictament turístic. La toponímia costanera és reduïda en comparació als altres grups i, a més a més, s'han produït escassos canvis i els que s'han originat no han fet desaparèixer les diferents nominacions del mateix topònim. En l'apèndix es reproduïxen tretze mapes que situen els topònims estudiats.

Si bé l'autor explica que és *una primera visió* de la toponímia de Santa Pola, cal especificar que és un treball força avançat per a ell mateix o per als següents estudiosos que vulguen continuar la tasca investigadora, ja que aquest estudi es caracteritza per situar els topònims en els diferents aspectes proposats en els objectius. És això, precisament, el que dóna solvència i rigorositat a *Toponímia de Santa Pola. Una aproximació lingüística* d'Antoni Mas i Miralles.

L'estudi que ara es publica va ser guardonat amb el Primer Premi d'Investigació *Cap de l'Aljub* en la primera convocatòria de 1997 que va convocar l'Ajuntament de Santa Pola sobre temes locals.

Pasqual Almiñana Orozco

Jordi RIUS i JOVÉ, *Aproximació a la història i a la toponímia de Picamoixons*. Edicions Cossetània, Picamoixons, 1997. Presentació d'Albert Manent. 135 pàgines, amb il·lustracions fotogràfiques i mapes.

Gairebé la meitat del volum és centrada a informar de les publicacions dedicades a algun aspecte de la vila al llarg de la història coneguda, demografia i eleccions incloses. La bibliografia bàsica aporta una llista llarga d'obres impreses recents. En aquesta recensió no ens interessem per aquesta part històrica, ans només per l'altra meitat del llibre destinada a l'aproximació a l'onomàstica. A la bibliografia no consten els manuscrits examinats; se citen dintre el text i se circumscriuen –si no ens n'ha passat cap per alt– a un llibre d'estimes de 1397 (sense altra indicació) i als conservats a la parròquia, dedicada a sant Salvador; són llibres sacramentals, tals com baptismes, matrimonis, òbits, confirmacions, compliment pasqual, visites pastorals, posteriors a l'any 1732, quan s'estava a punt d'independitzar-la de la de Valls, de la qual havia depès fins al 1773. La documentació eclesiàstica –sovint rica en onomàstica– anterior a mitjan segle XVIII deu anar barrejada amb la de la parròquia de Sant Joan, de Valls, majoritàriament traslladada a l'Arxiu Històric Arxidiocesà, de Tarragona, on hi ha –com a mínim– manuscrits de Valls –sens dubte amb actuacions corresponents a Picamoixons– a partir del segle XIII fins al XVIII: llibres de notes, manuals notariaus, llibres de jueus, testaments, capitols matrimonials, liber Draperiorum (s. XIV), etc. És cert que l'examen d'aquesta muntanya de documents de primera mà resulta entretingut, encara que només s'explorin dos o tres lligalls de cada segle, cosa suficient per a l'obtenció d'onomàstica. Laboriós però generalment molt productiu. Cal suposar que a l'Arxiu Comarcal de Valls també hi deu haver documentació relacionada directament amb Picamoixons, potser algun capbreu o, si més no, algun dels primers llibres del cadastre, o similars. Tot aquest gavadal de primera matèria informativa hauria d'ésser explorat si un dia es passa –i seria desitjable que s'hi passés– d'una «Aproximació» a una recollida d'onomàstica que es pogués donar per completa, dintre la relativitat d'aquesta adjectivació. La llista de les 64 pàgines d'onomàstica és ben estructurada, amb descripcions concises i alguna incursió a l'etimologia (s.v. Arjant, per ex.) i a

eventuals derivacions (s.v. Balianes, de balç?; potser ressò de Belianes, vila de la vall del Corb?). Inclús davant de treballs ben fets, com aquest, es poden aportar observacions: només s'ha posat article davant d'un petit nombre de noms, algun cop amb una certa vacil·lació: Claro, ca (can? cal?), Sant Pare, ca (cal?); s'han respectat ortografies potser tradicionals, però deficientes: Alsinaret, Dalit (delit?), Estenis (Estanis[lau]?), Pechu (petxo); algun cop s'ha omès la preposició d'enllaç entre la part genèrica i l'específica d'un conjunt (s.v. carrer Jesús, Rocabruna); alguna entrada va alfabetitzada per l'article «lo» i pel nom de fonts (Cisco, Pep, per ex.), toponímicament poc significatius. Hi ha curiositats com les Martinenqueres, Materio (paraula plana). Després d'aquesta experiència primicera i prou reeixida en el camp dels reculls d'onomàstica, caldria encoratjar l'autor a un nou exercici encaminat a completar el recull amb l'examen de la documentació antiga fins ara no vista.

Ramon Amigó i Anglès

Agustí VENTURA i CONEJERO, *Toponímia de Xàtiva*, Xàtiva 1996, 8 pàgines i 2 mapes. *El castell de Xàtiva*, Xàtiva 1998, 296 pàgines, 1 mapa i nombroses il·lustracions. "Toponímia del riu de Sellent i la Vall de Càrcer, dins el terme medieval de Xàtiva", dins *Actes de la VI Assemblea d'història de la Ribera*, vol. I, 1997, pàgines 131-178, amb 1 mapa i diverses il·lustracions.

L'autor d'aquestes tres publicacions, que és cronista oficial de Xàtiva, la capital de la Costera, ha dut a terme una sèrie d'estudis, alguns d'ells inèdits, sobre la toponímia de la Costera, la Ribera Alta i la Vall d'Albaida. El primer dels aquí esmentats és un fullet de la sèrie *Toponímia dels pobles valencians* i conté, a més d'una història succinta de la població —la *Saiti* ibera, la *Saetabis* romana—, una relació de topònims agrupats sota tres epígrafs: Presència humana, Orografia i vies de comunicació i Hidrografia, aquest darrer amb la inclusió dels noms de la complexa xarxa de regadiu del terme. Dos mapes molt acurats, a tot color, situen clarament tots els esmentats topònims.

Pel que fa a la segona obra, està dedicada, d'una manera exhaustiva i ben documentada, a la història del castell de Xàtiva, la relació de les personalitats que hi varen romandre presoneres i la descripció de la fortalesa. Aquesta darrera part inclou una detallada relació de la toponímia menor que va apareixent en els tres elements que integren el conjunt: l'Albacar, recinte emmurallat a cel obert i exterior a la fortificació, el Castell Menor i el Castell Major, aquestes dues, de molt antic, fortaleses independents, i formant, més ençà, un únic conjunt. Molta part d'aquests topònims apareixen a la documentació medieval i fins ara havien restat desconeguts. Fins i tot, d'alguns noms l'autor no n'ha aconseguit la localització: la Sala de les Quatre Aigües, la Torre Motxa, la Barraca d'en Cigonya —el 1477 apareix com a presoner Federico Cigonya, genovès—, el Lligador de la Reina, etc. Admet la possibilitat que un mateix lloc s'hagi anomenat de diferent manera en el transcurs de la llarga història del castell. Un plànol molt nítid i detallat assenyala tots els noms de situació identificada.

El tercer dels treballs mencionats abraça la toponímia del terme medieval de Xàtiva, que s'estenia pràcticament entre el riu Xúquer, al nord, i el d'Ontinyent, a migdia. L'aplec, molt ben documentat històricament, apareix distribuït d'acord amb els polígons de regadiu i revela, en alguns casos, els canvis soferts per la llera dels rius de la comarca al llarg del temps. L'autor proposa diverses etimologies, alguna d'elles potser discutibles, com ara en el cas de *Tossalet*. El mapa de la Vall de Càrcer que reflecteix la situació dels topònims del recull és força deficient i resulta d'utilització dificultosa.

Vicenç Biete

Pau ROIG ESTRADÉ, *Les masies del Garraf 1*, El Cep i la Nansa, edicions, Vilanova i la Geltrú, 1998, 140 pàgines.

L'editorial ha encetat una nova col·lecció amb la col·laboració del Consell Comarcal del Garraf. Porta el nom "De l'arç al traç", selecció que pretén ser un vehicle d'expressió de creadors que vinculin la natura amb l'art plàstic. El primer llibre és un recull de dibuixos de l'artista vilanoví Pau Roig Estradé, en concret una àmplia mostra de les masies que hi ha hagut al massís del Garraf. Són cinquanta il·lustracions fetes a llapis i textos o fitxes de Vicenç Carbonell Virella que acompanyen cada masia dibuixada. Completen el volum un article biogràfic del pintor, a cura de Francesc X. Puig Rovira, un treball titulat "Viure al camp" de Salvador Butí i Papiol, president de l'Agrupació Excursionista Talaia, que reivindica la preservació de la natura, un darrer article de Jaume Marsé i Ferrer, que amb el nom de "Planificació i renúncia" demana conservar el patrimoni arquitectònic històric i artístic, i un plànol de la comarca, fet per Antoni Sagarra i Mas, que dóna la situació de les masies estudiades, cases que pertanyen als municipis de Vilanova i la Geltrú(15), Sitges (7), Sant Pere de Ribes(14), Cubelles(6), Canyelles(4) i Olivella(4). El segon volum està en preparació.

V.C.V.

Josep M. CONTIJOJ i CASANOVAS i Vicenç BAYONA i CARDONA, *Els masos de Rojals*. Pròleg de Josep Gomis Martí. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Rojals-Montblanc, 1997. 139 pàgines. Il·lustrat amb profusió de fotografies i un mapa.

Vet ací un llibre amb una introducció estructurada d'una manera tan amena, àgil, planera i plena d'informació que ja és com un auguri del rigor i la qualitat del contingut que la segueix. Difícilment pot ésser més complet un cop d'ull a la història, al ritme de vida –i de la mort–, de l'economia –de la misèria– d'una vileta tan minúscula emplaçada en l'aspror alterosa d'un cap de la muntanya de Prades. El treball és dedicat a cinquanta-set masos, quatre molins i dinou coves. Cada habitatge hi és descrit físicament –i sumàriament–, quan encara s'aguanta dret, o se'n donen les notícies documentals o orals que se n'han pogut obtenir, quan l'edifici ha desaparegut. Algun cop s'explica la via per a accedir-hi. Hom fa un seguiment de les famílies que hi han habitat, al llarg dels anys, sobretot des del segle XVIII i, alguna vegada, des del XVII, a partir principalment de registres sacramentals: matrimonis, baptismes, defuncions. Dels noms amb diverses ortografies possibles, són indicades les variants observades: Braella, Brahella, Abrella, Variella, per exemple. Quan hi ha notícia, o record, d'esdeveniments notables ocorreguts al lloc de residència, s'hi fa un comentari. No és un treball d'onomàstica, ni ho pretén; però en conté una tal quantitat –majoritàriament antroponímia– que s'hi pot emparentar. Aquesta asseveració es veuria confirmada, sens dubte, si el volum contingué un índex onomàstic. El coneixement considerable que els autors demostren tenir del terme de Rojals, i del lloc on es guarden els papers que s'hi refereixen, i l'aptesa que es nota que posseeixen en el maneig de les dades, fa pensar que devien ésser les persones adequades per a encarar-se amb el recull onomàstic d'aquell antic terme, que forma part del municipal de Montblanc.

Ramon Amigó i Anglès

La Riuada. Revista d'informació cultural, Móra d'Ebre, número 8, abril de 1997.

Sota l'enunciat *Rajals, places i carrers. La toponímia urbana de Móra*, la revista presenta un grup de treballs diversos sobre aquest tema. *Introducció a la toponímia* (pàgines 4 a 6), de Josep Moran i Ocerinjàuregui, de l'Institut d'Estudis Catalans, és un repàs

de les principals particularitats de la toponímia. Parla de la importància dels topònims, els quals, gairebé sempre, aporten una informació científica, lingüística o humana considerable; de llur significat actual i de la relació, a vegades aparentment incomprensible, amb el significat d'origen; de la permanència i estabilitat dels topònims a través dels temps i del fet que no es poden traduir, en general, a d'altres llengües com els noms comuns; de la contaminació que hi ha a la toponímia catalana i esmenta una de les diverses causes: els noms arbitraris de les urbanitzacions. Esmenta també els reculls de toponímia que es duen a terme, la importància que té la localització geogràfica del topònim que hom estudia i els problemes que de vegades es presenten per poder determinar l'ortografia correcta d'algun topònim. A *Notes toponímiques sobre els carrers de Móra* (pàgina 7), Albert Manent classifica els carrers en cinc grans grups: els noms d'origen local-tradicional, els noms d'origen comarcal, els noms de lloc o persona catalans, els noms d'origen religiós i els d'origen polític. Dintre dels primers observa que a Móra no hi ha el carrer Major, tan habitual a la major part de poblacions catalanes, ni tampoc el carrer del Forn, també bastant freqüent. A més, esmenta un grup de carrers amb noms dedicats a les flors, un altre carrer dedicat als Entença, antics senyors de la vila, i un petit nombre de carrers sense saber-ne clarament l'origen. L'autor demana a l'Ajuntament la confecció d'un nomenclàtor per explicar qui és la persona o institució, etc., a qui estan dedicats els carrers. *Toponímia urbana de Móra d'Ebre* (pàgines 8 a 11), d'Artur Cot, és una invitació a fer un recorregut "assossegat" pels carrers i les places de la vila. A cada indret, ens en descriu l'aspecte urbanístic actual, ens en dona dades històriques, ens explica fets socials o polítics que hi han passat, els canvis de nom oficials a causa de les diferents peripècies polítiques, els edificis més notables, actuals o pretèrits, els espais nous creats per la desaparició de les muralles, etc. En fi: una guia excel·lent per tenir-la a mà i fer-se càrrec de com és i què ha passat d'important a la vila. *Ravals, places i carrers de Móra* (pàgines 12 a 19), de Josep Solé Arnal i Joan Launes Villagraça amb diverses col·laboracions, és un treball de recerca sobre més de cinquanta carrers, places i ravals de la vila i de set indrets populars diversos. Els autors deixen de banda dos grups de noms de carrers: un primer grup format amb els carrers que tenen noms de flors, de poblacions de la Ribera d'Ebre, de personatges catalans o universals, etc., i un segon grup format amb els carrers més antics, el nom dels quals no ha canviat des del segle XIX ni se'n sap l'origen. I centren el seu treball de recerca en els noms de la resta de carrers, antics i moderns, que tenen noms relacionats amb personatges, indrets, edificis, etc., vinculats amb la història de Móra. Els autors exposen, si els han poguts obtenir, els noms anteriors de cadascun dels carrers, de les places i dels ravals que estudien, fan uns petits esbossos biogràfics de les persones a qui s'han dedicat i expliquen alguns fets o anècdotes relacionats amb el carrer o amb els edificis que hi ha. *Els noms dels carrers: una proposta* (pàgines 19 a 23), de Josep Maria Fort, del Servei Comarcal de Català, presenta un plànol de Móra d'Ebre i una llista de les vies urbanes amb la denominació completa, feta seguint els criteris generals que ell mateix exposa dins l'article. Remarca que aquesta proposta es refereix exclusivament a la *forma* que haurien d'adoptar, en un context formal i en llengua escrita, els noms actuals o els futurs que el mateix poble o els seus representants escullin d'acord amb llurs sentiments, necessitats o noves situacions. Comenta les solucions adoptades en alguns casos concrets i considera que aquesta llista, un cop publicada i atesos els parers d'altres estaments lingüístics, històrics, ciutadans, etc., podria ser la base d'un nomenclàtor oficial que l'Ajuntament podria aprovar. Aprofitant l'oportunitat d'aquest número de "La Riuada" dedicat en gran part a la toponímia urbana de Móra, Josep M. Fort i Carracedo, amb l'article titulat *Ulls que hi veuen (molt) més enllà del nas* (pàgines 28 a 30) recorda Joan Coromines, en dona una

bona quantitat de dades biogràfiques en les quals es reflecteix la magnitud de la seva obra i el seu ferm patriotisme, fa una referència a l'*Onomasticon Cataloniae* i esmenta les obres més importants de l'eminent filòleg.

A.R.

Josep M. T. GRAU PUJOL, Valentí GUAL VILA, Josep PIJOAN PARELLADA, Roser PUIG TÀRRECH: *Conesa*. Rafael Dalmau, editor. 1989. 239 pàgines, amb il·lustracions. És una història de la vila centre d'un terme municipal que té vessants a la Segarra meridional i també a la Conca de Barberà. Com que és un llibre d'història, no correspon a aquest Butlletí de dedicar-hi atenció. En parlem, tanmateix, perquè aporta una quantitat considerable d'onomàstica, a part d'una incursió a l'etimologia del nom de la població, partint d'autors que han tractat el tema i decantant-se per «lloc d'una església cristiana» tot desestimant «frondositat i espessor de bosc i bosquina», una significació proposada per Balari i Jovany a la qual Joan Coromines s'ha adherit i l'ha defensada. Conté una relació de les partides de terra que s'anomenen ara pel terme, sense referències anteriors a l'època actual, que queden excusades perquè no es tracta d'un treball d'onomàstica. Una llista dels 127 noms actuals de les cases habitades, carrer per carrer, amb un apèndix amb altres 53 noms corresponents a les que s'han recuperat i les que queden sense habitants. Una altra llista semblant correspon a l'any 1943. Hi ha un detall de datacions d'edificis, a partir de 1569, i ací tornen a sortir noms i renoms. Això a part d'un capítol de quatre pàgines precisament retolat «Els noms dels carrers i els renoms de les cases», corresponent al segle XX. Un pla de la vila (p. 218) amb 91 cases numerades, amb els noms dels propietaris extrets de les declaracions d'un capbreu de 1766, i una llista amb els renoms d'aquella mateixa quantitat de cases corresponents a aquell mateix pla, amb l'afegit de noms i renoms de cases fora muralla. Si hom hi hagués incorporat un mapa del terme, encara que hagués estat esquemàtic i, naturalment, sense aquella minúcia que s'ha dit del de la vila, l'obra –ja força interessant i amb molts mèrits– encara hi hauria guanyat. Hi ha més noms en algun altre sector del llibre, com el que tracta de matrimonis del segle XVII, de les causes de mort en diverses èpoques, dels arrendaments públics, i llistes de veïns, de terratinents, de propietaris de cases del XVII, XVIII i XIX, en un apèndix de cap al final. Si aquesta abundància nominativa s'extreia del text, es reorganitzava i s'hi afegia informació antiga que s'obtingués de l'examen, a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, de la quarantena de manuals notariaus que abracen des del segon terç del segle XIV al primer del XVIII, i la quasi cinquantena de *libri notularum* que comencen a la mateixa època i s'acaben al final del segle XVI, en podria resultar un corpus onomàstic valuós d'una zona onomàsticament poc explorada.

Ramon Amigò i Anglès

Enric AGUADÉ SANS [amb la col·laboració d'Enric Aguadé Bruix], *Topònims ibèrics. Les paraules i els noms de lloc que han perdurat de l'idioma ibèric*, edició de l'autor, Reus, 1998, 102 pàgs. + XVI de fotografies.

Crec fermament en la validesa de la teoria segons la qual tot bon metge acostuma a ser, alhora, un humanista notable. En el cas concret del Dr. Aguadé, la seva llarga trajectòria en el món de l'excursionisme i una formació autodidacta en l'àmbit filològic –que ell remarca, tot defugint el dogmatisme– s'han conjuminat en un llibre fet amb constància i claredat.